

КРИВИЧНИТЕ САНКЦИИ И ПРЕВЕНЦИЈА НА КРИМИНАЛОТ

1.02 регледна научна статија

УДК: 343.24/.27:343.85(497.7) | 343.85:343.04(497.7)

Апстракт

Казненоправниот систем и казненото право имаат заштитна функција која ги штити граѓаните и општеството од криминал, но истовремено ги штити основните човекови слободи и права од злоупотреба на власта. Таа функција се остварува со примена на респресивните средства од страна на државата и, затоа казненоправниот систем претставува облик на формална контрола на криминалот, за разлика од превентивната политика која се остварува со превентивни мерки и активности, надвор од тој систем. Ваквото разграничување е разбирливо од прагматични причини и се заснова на репресивниот карактер на мерките што претпоставува дека со нив се ограничуваат или контролираат одредени однесувања и појави и се откриваат, спречуваат и казнуваат сторителите. Меѓутоа, кога ја проучуваме превенцијата како широк пристап и одговор на криминалот, ја проучуваме и превентивната улога на казненоправниот систем. Тоа го правиме од следниве причини: целта на казненоправниот систем е да го намали обемот на криминалот, и затоа се зборува за неговата функција во превенција на криминалот и целта на кривичните санкции е да го спречи сторителот (и потенцијалните сторители) да извршат кривични дела и затоа се зборува за превентивни цели на кривичните санкции.

Имајќи го предвид наведеното, покрај заштитната и репресивната функција на казненоправниот систем, ние во трудот ќе ставиме акцент на превентивната функција на кривичните санкции (иако во литературата почесто се разгледува улогата во намалување на криминалот). Тие можат да го спречат и намалат криминалот со влијанието на ефектите од затворањето и онеспособувањето на сторителите, како и со ефектите од специјалното и генералното застрашување.

Клучни зборови: кривични санкции, превенција, застрашување, закана, казна

1. ВОВЕДНИ НАПОМЕНИ: ЗА УЛОГАТА НА КАЗНЕНОПРАВНИОТ СИСТЕМ ВО ПРЕВЕНЦИЈА НА КРИМИНАЛОТ

Казненоправниот систем и казненото право имаат заштитна функција која ги штити граѓаните и општеството од криминал, но истовремено ги штити основните човекови слободи и права од злоупотреба на власта (види Камбовски, 2002: 73). Таа функција се остварува со примена на респресивните средства од страна на државата и, затоа казненоправниот систем претставува облик на формална контрола на криминалот, за разлика од превентивната политика која се остварува со превентивни мерки и активности, надвор од тој систем. Ваквото разграничување е разбирливо од прагматични причини и се заснова на репресивниот карактер на мерките што

---

¹ Доцент на Факултетот за безбедност – Скопје. vstefanovska77@gmail.com

претпоставува дека со нив се ограничуваат или контролираат одредени однесувања и појави и се откриваат, спречуваат и казнуваат сторителите. Меѓутоа, кога ја проучуваме превенцијата како широк пристап и одговор на криминалот, ја проучуваме и превентивната улога на казненоправниот систем. Тоа го правиме од следниве причини: (1) целта на казненоправниот систем е да го намали обемот на криминалот, и затоа се зборува за неговата функција во превенција на криминалот, (2) целта на кривичните санкции е да го спречи сторителот (и потенцијалните сторители) да извршат кривични дела и затоа се зборува за превентивни цели на кривичните санкции и (3) активностите и мерките на казненоправниот систем се преземаат како пред, така и по извршување на одредени дела за да ги спречат, откријат и застрашувачки да влијаат врз идните сторители. Затоа, се зборува за превентивна цел на активностите и на мерките на казненоправниот систем.

Имајќи го предвид наведеното, покрај заштитната и репресивната функција на казненоправниот систем, ние во трудот ќе ставиме акцент на превентивната функција на кривичните санкции (иако во литературата почесто се разгледува улогата во намалување на криминалот). Тие можат да го спречат и намалат криминалот со влијанието на ефектите од затворањето и онеспособувањето на сторителите, како и со ефектите од специјалното и генералното застрашување.

Значи, кривичните санкции својата превентивна функција ја остваруваат преку повеќе интервенции и процеси. Прво, преку *заострување на казнената политика*, што значи пропишување построги казни за одредени кривични дела. Иако се тврди дека строгоста на казните има превентивно влијание, за чие заострување се залага како јавноста, така и казненоправниот систем, сепак, истражувањата покажуваат незначителни резултати во намалување на криминалот; Второ, преку *изрекување на кривични санкции*. Имено, самиот процес на утврдување на кривичната одговорност и на изрекување на кривичната санкција може да влијае превентивно како спрема конкретниот сторител, така и спрема потенцијалните сторители. Тој ефект е поголем, доколку изрекувањето на казните е сигурно и непосредно по извршеното дело; Трето, преку *извршувањето на кривичните санкции*. Начинот на кој се извршуваат кривичните санкции во казненоправните установи или во заедницата има значајно влијание за остварување на процесите на ресоцијализација и рехабилитација на осудените лица, што од друга страна, претставуваат основа за намалување на рецидивизмот.

Наведените процеси и интервенции, превенцијата ја остваруваат преку ефектите на затворање и онеспособување, застрашување (генерално и специјално) и рехабилитација на сторителите. *Затворањето, односно онеспособувањето на сторителите* има превентивен ефект со тоа што тие привремено или трајно се лишуваат од слобода и се упатуваат во КПУ-и. Во тој период, се спречени и оневозможени да извршуваат кривични дела. Од друга страна, *застрашувањето* има превентивен ефект со самото изрекување на кривичните санкции кое може да биде специјално (кон конкретниот сторител на кој му е изречена кривична санкција) и генерално (кон потенцијалните сторители). Тоа значи дека самата помисла на сторителите за можноста да им биде изречена казна создава страв кој ги одврка од криминал. *Рехабилитацијата*, односно примената на третмани за време на издржување на казната затвор има цел да го ресоцијализира осуденото лице. Со самото подобрување на социјалните и когнитивните вештини, вештините за справување со агесијата и со мирното решавање на споровите, како и со можноста за стручно образование и стекнување работни навики се претпоставува дека осуденото лице ќе се оспособи за самостоен живот и дека ќе се одврати од понатамошно вршење кривични дела.

2. КРИВИЧНИТЕ САНКЦИИ И ТЕОРИЈАТА НА ЗАСТРАШУВАЊЕ

Теоријата на застрашување (ориг. deterrence theory) поаѓа од претпоставката дека казните (вистински изречената казна и казната како закана дека ќе се изрече) ќе ги застраши и одврати сторителите (и потенцијалните сторители) од извршување кривични дела.² Основата на нивното застрашувачко дејство е дека тие претставуваат *закана и ризик за казнување* и предизвикуваат чувства на страв. Во таа смисла, одвраќањето ќе биде ефикасно кога мотивираниот сторител да изврши кривично дело се воздржал од негово извршување заради страв од последиците (Wikstrom, 2008: 376). Значи, концептот на застрашување се заснова на (1) закана од казна и на (2) тоа дека сторителите се рационални и можат да ги пресметаат последиците од нивните акции, односно добивките и загубите. Првото значи дека казненоправниот систем се потпира на вербата и очекувањата дека казните ќе го одвратат криминалот, а второто, дека, доколку загубите ги надминуваат добивките, мотивираниот сторител нема да изврши кривично дело. Таквиот избор претставува пресметан ризик кој, за сторителите, во одредени ситуации не е вреден да се преземе (Paternoster, 2010: 783).

Во однос на карактеристиките на казните кои предизвикуваат застрашувачки ефект, тргнувајќи од основите на учењето на Бекарија, тие треба да бидат *брзи, сигурни и строги*. Имајќи го предвид наведеното, истражувањата за ефектот на застрашување најчесто се фокусираат на поврзаноста меѓу заострувањето на казнената политика и застрашувањето, на перцепциите на граѓаните за сигурноста, строгоста и брзината на казната и на познавањето на граѓаните на казнената политика во нивната земја. Емпириските сознанија во однос на ефектите од застрашувањето на предвидените и изречените казни се разочарувачки, и како за рехабилитациониот третман, така и за нив може да се каже дека „застрашувањето не дава резултати“.

2.1. Поврзаност меѓу казната затвор, концептот на онеспособување и стапката на криминал

Концептот на онеспособување (ориг. incapacitation) на сторителот се потпира на претпоставката според која, сè додека сторителот е затворен во казненопоправна установа, тој не може да извршува кривични дела надвор од казнениот завод. Тоа значи дека, доколку општеството затвори повеќе сторители, криминалот ќе се намали. Затоа, политиката на онеспособување (односно затворање) станува доминантна во САД во 80-тите години. Постои согласност дека намалувањето на криминалот е резултат, како на долгите казни затвор, така и на нивната почеста промена. Како резултат на тоа, во периодот меѓу 1990 и 2000 година во САД се забележува зголемување на затворската популација и намалување на криминалот. Статистиките покажуваат дека во период од 23 години, затворската популација се зголемила од 200.000 илјади во 1980 година на 2 милиони затвореници во 2003 година, што е за 10 пати повеќе. Меѓутоа, таквото драстично зголемување на примената на казната затвор *благо ја намалува* стапката на криминал. На пример, 10 % зголемување на затворањето резултира со 2 % намалување на криминалот.

И покрај ваквиот однос, сепак, со сигурност не може да се утврди дали намалувањето на криминалот произлегува како резултат на *ефектот на застрашување* или заради *онеспособувањето на сторителите* (Paternoster, 2010: 803). Ваквата дилема

---

² се прави разлика меѓу специјално и генерално застрашување, а нив Камбовски ги нарекува примарно и секундарно застрашување (наведено во Камбовски, 2002: 74 -75).

произлегува, бидејќи, на пример, во Канада во периодот од 1993 до 2001 е забележано намалување на криминалот за 10 %, но стапката на затворање не е зголемена (односно е минимално зголемена). Тоа значи дека политиката на почесто изрекување казни затвор не е пресудна за намалување на криминалот во случајот со Канада во тој период (Paternoster, 2010: 819). Други истражувања пак покажуваат дека, казната затвор за убиство, силување и физички напади, не го намалува нивниот број. Затоа, се јавуваат критики за *ефектот на онеспособување и за долготрајноста на санкциите* кои не можат да се оправдаат како начини на превенција на криминалот (Nagin S. Daniel, 2013: 5).

И покрај тоа што казнената политика се заснова на повеќе ефекти, анализите и истражувањата не можат да утврдат кој ефект какво и колкаво влијание има бидејќи, тие покрај тоа што имаат позитивно, односно превентивно дејство, имаат и негативно влијание, односно наместо да го намалат, го зголемуваат криминалот. Затоа, заради методолошки проблеми да се процени колкав процент на кривични дела ќе се намали додека сторителите се во затвор, како и заради зголемувањето на затворската популација (што се покажало како лоша казнена политика), застапниците се ориентираат кон две стратегии поврзани со *ефектот на онеспособување*: (1) онеспособување (односно затворање) на помала група на високоризични сторители и (2) намалување на должината на затворските казни за нискоризичните сторители. *Првата стратегија* тргнува од претпоставката дека помал процент на сторители се одговорни за поголем процент на криминал. Затоа, треба да се идентификуваат сторителите кај кои постои голема веројатност дека повторно ќе извршат тешки кривични дела за кои се предвидени подолготрајни казни затвор. На тој начин, јавноста ќе биде заштитена од опасните сторители за кои затворот е неизбежен одговор. *Втората стратегија* е намалување на затворската популација, односно намалување на должината на казната затвор за оние сторители кај кои, според степенот на ризик, не е потребно подолготрајно изолирање од надворешниот свет.

Ваквите стратегии (и првата и втората), иако навидум контрадикторни се надополнуваат една со друга. Првата сака да ја заштити јавноста од високоризичните сторители, додека втората да ги намали негативните последици од долгогодишното затворање за нискоризичните сторители. Во тој контекст, бидејќи овие стратегии се базирани на ризик, ризикот треба внимателно да се идентификува за да нема злоупотреби, бидејќи, како што истакнуваат *Сутерленд и Греси (1978)*, опасноста на сторителите треба да биде манифестирана, а не претпоставена (Suterland & Cressey, 1978: 659).

„Никаков научен или клинички инструмент за предвидување на опасноста не може да биде измислен. Претпоставката дека опасноста во индивидуални случаи може да биде точно предвидена се базира на погрешна перцепција за природата на криминалноста и за личноста на сторителите (Suterland & Cressey, 1978: 659).³

3. КРИВИЧНИТЕ САНКЦИИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И ПРЕВЕНЦИЈА НА КРИМИНАЛОТ

3.1. Воведни напомени за реформата на казненото материјално право

Казненото материјално право во Република Македонија е предмет на постојани реформи, измени и дополнувања. Тоа е резултат на постојаните општествени и глобални процеси кои имаат влијание и последици врз загрозувањата на основните

---

³ наш превод

човекови слободи и права, врз загрозувањето на безбедноста, како и врз квалитетот и квантитетот на состојбата со криминалот во нашата земја. Таквите процеси и последици, всушност влијаат врз ефикасноста, односно неефикасноста на постојниот казненосуден систем (и на системот на кривични санкции) да одговори и да се справи со нив. Тоа предизвика да во период од 20 години (од 1996 година до средина на 2016 година), Кривичниот законик на Република Македонија се измени и дополни 24 пати.⁴ Во тој период, позначајни реформи се направени во 2004, 2008, односно 2009 и во 2014 година. Со реформите се воведени: нови кривични санкции, нови кривични дела и потешки облици на основните дела и построги казни затвор, односно, за голем број кривични дела е зголемен законскиот минимум и максимум на казната затвор.

Значајни *измени во 2004 година* се воведувањето на: (а) алтернативни мерки во системот на кривични санкции (условно прекинување на кривичната постапка, општокорисна работа, куќен затвор), (б) кривична одговорност на правни лица, (в) потешки (квалифицирани) облици на одредени кривични дела кои се вршат во рамките на семејството (кривичноправна заштита на семејното насилство), (г) нови дела од областа на компјутерскиот криминал, против службената должност, против државата, против правосудството и слично и (д) заострени казни за голем број кривични дела. Со *реформите во 2008 и 2009 година* е проширена конфискацијата на имот, воведена е потешка отежнувачка околност за кривични дела кои се извршени поради омраза, воведени се нови кривични дела против половиот морал и половата слобода, против културното наследство, против јавните финансии, платниот промет и стопанството, против јавниот ред и зголемени се, исто така, казните затвор за голем дел од кривичните дела. Со *реформата во 2011 година* е воведен посебен регистар за осудени лица на кривични дела против половата слобода и половиот морал и за трговија со малолетно лице. Во таа смисла, Министерството за труд и социјална политика во 2012 година донесе *Закон за посебен регистар за лица осудени со правосилна пресуда за кривични дела за сексуална злоупотреба на малолетни лица и педофилија*⁵, според кој фотографија и податоци за сторителите јавно се објавуваат на интернет страница преку Јавната Установа Завод за социјални дејности. Со *последните измени на Кривичниот законик во 2014 година* е: (а) зголемен максимумот на казната затвор на 20 години (од 15 години), односно, на сторителот може да му се изрече казна затвор од 40 години (од претходно 20 години) за оние дела за кои е пропишана и казна доживотен затвор, (б) воведена е нова казна *забрана за посетување на спортски натпревари* (член 38-г) и нова мерка на безбедност *медицинско-фармакалошко лекување* (член 65-а),⁶ (в) воведени се нови кривични дела против животот и телото, против половата слобода и половиот морал, против животната средина, против културното наследство, против човечноста и меѓународното право и (г) заострени се казните за одредени кривични дела, особено за кривичните дела против половата слобода и половиот морал кога се вршат против дете.

Наведените реформи на казненото материјално право покажуваат дека, иако од една страна, тие одат во насока на воведување алтернативни мерки и мерки на мирно решавање спорови со кои сака да се намали примената на казната затвор, од друга страна се зголемува нејзината должина за многу дела. Тоа укажува дека, генерално, реформите одат во правец на заострувањето на казнената политика, како преку

---

⁴ Кривичен законик, Службен весник на РМ бр. 37/96 (Закон за измени и дополнувања на Кривичниот законик, Службен весник на РМ бр. 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 115/14, 132/2014, 196/2015 и 226/15.

⁵ Службен весник на РМ бр. 11/2012.

⁶ Закон за измена и дополнување на Кривичниот законик, Службен весник на РМ, бр. 27/2014

заострените казни, така и преку процесите на инкриминација и на воведување потешки облици на основните кривични дела.

3.2. Поврзаност меѓу заострувањето на казнената политика и ефектот на застрашување

Во последните 10 години (2004 - 2015), во Република Македонија се заострени кривичните санкции за преку 70 кривични дела, што претставуваат околу 1/5 сите кривични дела кои се предвидени во Кривичниот законик. За најголемиот број дела (и квалифицирани облици) казната затвор е зголемена: (1) од минимум три на минимум четири години, (2) од минимум шест месеци на минимум една година и (3) од минимум една на минимум три години затвор. Според природата, зголемени се казните за кривичните дела од речиси сите групи, што значи дека има генерално заострување на вкупниот систем на кривични дела, односно генерално заострување на казнената политика.

Драконско зголемување на должината на казната затвор има за одредени облици на *кривичните дела против половата слобода и половиот морал*, и тоа неколку пати во последните десет години. На пример, казната затвор за *полов напад врз малолетник кој не наполнил 14 години* од 2004 години е зголемена четири пати (во 2004, 2006, 2008 и 2014 година), и тоа од минимум четири години затвор во 2004 година на минимум 12 години затвор во 2014 година. Тоа покажува дека казната е зголемена за три пати. Исто така, и за кривичните дела *обљуба врз немоќно лице, обљуба со злоупотреба на положбата, посредување при вршење проституција и родосквернавење*, минимумот и максимумот на казните се драстично зголемени. На пример, од три месеци на три години казна затвор, од три на пет години, како и од три месеци на пет години затвор. Зголемување на казната затвор е присутно и кај одредени облици на *кривичните дела против бракот, семејството и младината*, и тоа, од минимум три месеци на минимум три години казна затвор за делата *напуштање немоќно лице и запуштање и малтретирање на малолетно лице*, односно од минимум една на минимум пет години затвор за кривичното дело *повреда на семејни обврски*. Казната затвор е заострена и за *кривичните дела поврзани со дрога*. Таа е зголемена од минимум една на минимум три години затвор за *неовластено производство и пуштање во промет на наркотични дроги, психотропни супстанции и прекурзори* и од минимум три месеци на минимум една година за *овозможување нивна употреба*. Од *имотниот криминал*, драстично зголемување на казните има кај делата *разбојништво и разбојничка кражба* (од минимум една на минимум пет години (со промените во 2008 година), кај делото *изнуда* (од минимум три на минимум една година) и кај делото *прикривање* (од минимум пет на минимум осум години затвор). Заострување на казнената политика е регистрирана и кај *делата против јавниот ред*, односно за делото *злосторничко здружување* (од минимум пет на минимум 10 години), за *финансирање тероризам* (од минимум четири на минимум осум години), како и за делото *недозволено изработување, држење и тргување со оружје или распрснувачки материјали* (од минимум една на минимум три години). Од *кривичните дела против човечноста и меѓународното право*, покрај големиот број нови инкриминации, зголемена е казната од минимум пет на минимум осум години за делото *засновање ропски однос и превоз на лица во ропски однос*, доколку делото е сторено спрема малолетно лице.

Ваквиот тренд на казнената политика во Република Македонија покажува дека, поради сериозноста на последиците и објектот на заштита (половиот морал и слобода, државата, имотот и семејството), казненоправниот систем ја зголемува својата репресивна политика спрема сторителите на кривичните дела кои ги напаѓаат тие

вредности. Тоа покажува дека законодавецот, од една страна ги следи барањата на јавноста за поголема заштита на ранливите категории жртви, и со тоа за построг третман на сторителите, а од друга страна, и барањата за зголемена заштита на јавната безбедност. Всушност, загрозувањето и заканите на јавната безбедност бараат построг третман за сторителите на кривичните дела против државата и против јавниот ред и мир.

3.3. Одредени реформи за заострување на системот на кривични санкции во Република Македонија

Покрај преку зголемувањето на казните, заострувањето на казнената политика, односно остварувањето на специјалното и генералнопревентивно дејство на казнувањето може да се оствари и преку: воведување на казната *забрана на посетување на спортски натпревари*, воведување на мерката за безбедност *медицинско-фармакалошко лекување*,⁷ воведување посебна квалификаторна околност при одмерување на казната за кривични дела од омраза и преку јавно објавување на податоците од регистрот на осудени лица за сексуална злоупотреба и за педофилија, иако тоа е во доменот на министерството за труд и социјална политика.

(1) *Забрана на посетување на спортски натпревари*

Казната *забрана на посетување на спортски натпревари* (член 38-д), судот може да ја изрече за дела на насилство на спортски натпревари во траење од една до три години. Оваа казна има цел да го спречи сторителот повторно да врши насилство на спортски натпревари и да влијае и врз другите да се одвратат од вршење такви дела. Таа цел се остварува како преку *ефектот на застрашување*, така и преку *ефектот на онеспособување* поради забраната за сторителот да присуствува на спортски натпревари во одреден временски период. Дали ваквите казни може да извршат долгорочно влијание, односно воздржување од насилство по завршувањето на забраната е предизвик за понатамошно истражување.

(2) *Медицинско-фармакалошко лекување*

Новата мерка за безбедност *медицинско-фармакалошко лекување* (член 65-а) од 2014 година, може да се изрече на сторител на кривично дело *полов напад врз дете до 14 години* кога постои опасност и натаму да врши такви дела. Покрај тоа, оваа мерка може да биде услов за изрекување минимална казна доколку сторителот се согласи на такво лекување до крајот на животот (или до времето до кое според оцената на судот е потребно да трае лекувањето).

Меѓутоа, иако наведената мерка за безбедност, која всушност е медицинска мерка, има цел да го лечи сторителот од педофилија, која според Меѓународната статистичка класификација на болести и поврзани здравствени проблеми (2006),⁸ претставува растројство на сексуалната склоност спрема деца, момчиња или девојчиња (или спрема едните и другите) се доведува под знак прашање нејзината примена, така како што е предвидена со одредбите од Кривичниот законик. Прво, *опасноста од повторување* како ризик фактор за нејзино изрекување може да биде предмет на злоупотреба и различно толкување од страна на стручните лица, кои треба да ја предложат и изречат и против волја на сторителот. Затоа, се поставува прашањето дали задолжителното подложување на медицински третман (или присилната хемијска

⁷ Закон за измени и дополнување на Кривичниот законик на РМ, бр. 27/2014

⁸ <http://www.fzo.org.mk/wbstorage/files/mkb100.pdf>

кастрација што значи антихормонална терапија)⁹ е во согласност со забраната за мачење, нечовечно и понижувачко постапување и казнување, односно во спротивност и со основното право на почитување на правниот и семејниот живот и правото на основање семејство (види повеќе кај Тупанчевски, Кипријановска, 2014: 269). Второ, дали изрекувањето на таа мерка како услов за добивање поблага казна е оправдано? дали може да се дава право на избор на две сосема различни санкции: пократко траење на казна затвор и медицинска мерка. И дали едната санкција може да се условува со другата санкција?

Наведените дилеми секогаш ќе бидат предмет на дебата на спротивставени ставови. Она што може да се заклучи е дека, мерката за присилна кастрација (и воопшто како услов за поблага казна) кога се доведува под знак прашање согласноста на осуденото лице не може да има генерално-превентивно дејство бидејќи се работи за болест на сторителите. Единствено оправдување е спречување на ризикот од рецидивизам, но, повторно дилемата: дали таквиот третман претставува *лечење на болеста* или *контрола и управување со ризикот* од повторно извршување кривични дела.

(3) Посебна квалификаторна околност при одмерување на казната за кривични дела од омраза.

Со измените на Кривичниот законик од 2009 година¹⁰ во одредбите за одмерување на казната е пропишана нова околност што судот треба да ја има предвид (чл. 39 ст. 5):

При одмерувањето на казната судот посебно ќе има предвид дали кривичното дело е сторено против лице или група на лица или имот, непосредно или посредно, поради неговото или нивното национално и социјално потекло, политичкото и верското убедување, имотната и општествената положба, полот, расата или бојата на кожата.

Со наведената одредба, всушност предрасудите на сторителот кон жртвите, кои претставуваат мотив за извршување на делото, се определуваат како отежнувачка околност. Меѓутоа, тука се поставуваат прашањата: дали построготата казнена политика води кон намалување на криминалот од омраза, дали построгите казни успеваат да ги дисциплинираат сторителите и да ги одвратат потенцијалните сторители и дали тие водат кон поправеден третман спрема жртвите? Скромните истражувања на оваа тема укажуваат дека построгите казни водат кон повеќе омраза и кон помала заштита на жртвите. Тоа значи дека новите инкриминации и построгите казни не го спречуваат криминалот од омраза и не ги одвраќаат сторителите и потенцијалните сторители од извршување нови дела. Статистиката за регистрирани кривични дела и инциденти од омраза покажува дека нивниот број се зголемува и покрај заострената казнена политика. На пример, според статистиките најголем број инциденти мотивирани од одмазда се регистрирани во Англија и Велс¹¹, Германија, Шведска, Франција. Исто така, постои голема темна бројка кај делата од омраза, односно само 1/2 се пријавуваат во полиција. Од нив, дел се отфрлаат уште во полициска фаза поради немање доволно докази за поднесување кривична пријава, односно за процесирање на случајот во понатамошна судска постапка (Gavrielides, Khan Baber & Honeyman, 2007, 193). Значи,

⁹ процес на администрирање анти-андрогени лекови на лице од машки за да се намали нивото на тестостеронот во организмот, хормон кој е од суштинско значење за поттикнување на сексуалните желби и фантазии (наведено во Тупанчевски, Кипријановска, 2014: 265).

¹⁰ Службен весник на Република Македонија, бр. 114/09.

¹¹ Зголемениот број дела предизвика донесување на Стратегија за намалување на криминалот од омраза во Лондон 2014-2017 (A Hate Crime Reduction Strategy for London 2014-2017, Office for policing and crime).

кога предрасудите кон одредени групи постојат со генерации и се длабоко вкоренети, казните не ги одвркаат сторителите, туку уште повеќе го криминализираат нивното однесување и дополнително ги зацврстуваат веќе стекнатите предрасуди. Во таа смисла, казненоправниот систем, со поставување квалификатив за построго казнување, врши дополнителна криминализација на тие сторители.

(4) Јавно објавување на податоците од регистрот на осудени лица за сексуална злоупотреба и за педофилија.

Донесувањето на Законот за посебен регистар на лица осудени со правосилна пресуда на кривични дела за сексуална злоупотреба на малолетни лица и педофилија (Службен весник на РМ бр. 11/2012) предизвика многу контроверзии за прашањето за и против јавното објавување и достапност на податоците на интернет страница на Заводот за социјални дејности. Отворената дебата покрена иницијатива за оценување на уставноста на тие законски одредби до Уставниот суд на Република Македонија. Меѓутоа, Уставниот суд со решение ја отфрли иницијативата, наведувајќи дека:

„судот изрази став дека овие одредби се во функција на превенција и заштита на можните жртви од постојаниот пораст на кривичните дела против половата слобода и моралот, како и тоа дека со јавното објавување на личните податоци на сторителите на вакви дела не се доведува во прашање приватноста, моралниот и личен интегритет на сторителот, членовите на неговото семејство или пак жрвата.“¹²

Меѓутоа, и покрај ваквиот став на Уставниот суд, сепак меѓу научната и стручната јавност постојат дилеми за оправданоста на јавното објавување на податоците, не само од аспект на сторителите, туку и од аспект на децата како жртви. Во контекст на основните цели на казнувањето, иако предвиденото објавување како „јавен срамен столб“ има повеќе генерално-превентивен ефект, тоа сепак е во судир со специјалната превенција, како и со ресоцијализацијата како основна цел на казната затвор. За поткрепа на наведеното мислење, дел од аргументите се наведени во делови од *Издвоеното мислење* на донесеното решение на Уставниот суд на Република Македонија.

„Тука не треба да се занемари и околноста што не секој сторител по автоматизам е и повратник, за да автоматски по неговата правосилна осуда за него бидат достапни сите лични податоци, со што доаѓа до апстрактно оптоварување со рецидивизам по автоматизам. Воедно, постојаната достапност на неговите податоци може негативно да влијае врз враќањето во нормален живот и негова ресоцијализација би можела да биде осудена на пропаст.“

„Имајќи предвид дека добивањето податоци за сторителите преку интернет се карактеризира со неконтролираност и непредвидливост се доаѓа до заклучок дека јавното објавување на податоците, преку предвидениот начин, лесно може да добие карактер на произволно, самоволно и незаконско мешање во приватниот живот на граѓаните.“

„Имено, во една мала средина при обзнанувањето на податок дека директорот на едно основно училиште е педофил, или пак дека родителите или блиски роднини го злоупотребиле своето дете, внуче, ваков податок лесно ќе доведе до поврзување на мозаикот за тоа која е жрвата или кое е семејството на сторителот. Па наместо

---

¹² Решение на Уставниот суд на Република Македонија за оценување на уставноста на делот од Законот за посебен регистар на лица осудени со правосилна пресуда на кривични дела за сексуална злоупотреба на малолетни лица и педофилија (Службен весник на РМ бр. 11/2012) кој се однесува на јавното објавување на податоците на интернет страна (Службен весник на РМ бр. 4/2014).

само сторителот да се најде во социјална изолација заради стореното кривично дело без своја вина, во неговата криминална приказна индиректно ќе бидат вовлечени и стигматизирани и неговите жртви и неговото семејство“.

Наведените реформи на материјалното казнено право отвори повеќе теми за истражување и дискусија. Се поставуваат прашањата и дилемите: Дали ваквата казнена политика, по идејата и вербата во ресоцијализација и поправање на сторителот, повторно ја враќа перцепцијата за сторителот како опасен и ризичен за јавната безбедност? Дали нашето општество единствено се потпира на казнената политика за контрола на криминалот, која е примарно репресивно и ретрибутивно насочена? и Дали и колку наведените законски одредби можат да остварат застрашувачки и одвраќачки ефект кај сторителите и кај потенцијалните сторители?

Наведените прашања и дилеми треба да бидат предмет на анализа и истражување, бидејќи воведувањето на значајни реформи кои длабоко допираат и задираат во основните човекови права треба да бидат постојано на проверка и тест за нивната ефикасност во остварувањето на предвидената цел. Бидејќи доколку забраната на посетување на спортски натпревари, медицинско-фармаколошкото лекување, построготото казнување на делата од омраза и јавното објавување на регистрот на педофили, не успеат да ги спречат и реформираат сторителите од понатамошно извршување кривични дела, догаш се доведува под знак прашање и нивното постоење и изрекување. Казненото право треба да биде одговор на криминалот, како општествен и длабок социјален проблем, бидејќи, доколку не успева да го намали, тогаш треба да се покренат други механизми за решавање на тие социјални проблеми.

Исто така, преголемата криминализација на казненото право и заострувањето на казнената политика *го открива* проблемот на казнениот систем, кој како последица станува селективен и може да предизвика нови опасности (Rodriguez, M. Anabela, 2003: 201). Со други зборови, казненото право не смее да се претвори во инструмент во рацете на владеечката класа со која сака да ги дисциплинира сторителите и граѓаните, генерално.

4. ИЗРЕКУВАЊЕ НА КРИВИЧНИ САНКЦИИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

4.1. Состојбата со пријавени сторители на кривични дела (2008 – 2015)

Иако, врз состојбата со криминалот влијаат многу фактори надвор од казненоправниот систем, сепак достапните податоци за движењето на пријавениот криминал во Република Македонија се индикатор за ефикасноста на казненоправниот систем да се справи со него, и со тоа да ја оствари својата заштитна и превентивна функција. Во таа насока, анализата на состојбата со пријавениот криминал во периодот од осум (8) години, од 2008 до 2015 година покажува дека бројот на сторители кои се пријавени до Јавното обвинителство бележи тренд на зголемување кај полнолетните сторители. Имено, бројките на пријавени сторители на кривични дела во надлежните јавни обвинителства во период од осум години покажуваат дека има константно зголемување на пријавените сторители до 2014 година, додека во 2015 година бележи зголемен пад за 11.095 пријавени сторители.

Во однос на *насилничкиот криминалитет*, бројките покажуваат благо намалување на одредени дела за сметка на зголемување на други дела. На пример, зголемување на сторители за *телесната повреда*, а намалување за *тешката телесна*

повреда. Или намалување за загрозувањето со опасно орудие при тепачка или караница, а зголемување за делото загрозување на сигурноста. Статистиката, исто така покажува намалување на сексуалниот криминалитет, особено во последните пет (5) години. Иако во Кривичниот законик се внесени нови кривични дела, намален е бројот на сторители за силување, полов напад врз малолетник кој не наполник 14 години, посредување во вршење проституција и родосквернавање. Исто така, во последните две години не се регистрирани сторители на прикажување порнографски материјал на дете и на производство и дистрибуција на детска порнографија преку компјутерски систем. Ваквата состојба е поврзана и со заострената казнена политика за тие облици на криминал, бидејќи должината на казната затвор е зголемена и за четири пати во период од 10 години. Во однос на класичните имотни кривични дела (кражба, тешка кражба, разбојништво и разбојничка кражба), бројките покажуваат констатно зголемување до 2014 година, за во 2015 година тие бројки драстично да се намалат. На пример, во 2014 година се пријавени 432 сторители за разбојништва, додека во 2015 година нивниот број е двојно намален и се пријавени 243 сторители. Слично и со другите дела. Иако казнената политика за овие дела е заострена, и тоа за одредени облици на делата разбојништво и разбојничка кражба, од минимум една на минимум пет години (со измените во 2008 година), сепак треба да се следи нивното движење и да се спроведат други истражувања за да се утврди дали заострувањето има специјално и генерално превентивен ефект. Намалување на бројот на сторители во последните три години се забележува и кај делата поврзани со неовластено производство и пуштање во промет на наркотични дроги, психотропни супстанции и прекурзори, како и со овозможување нивно користење, иако генерално нивниот број од 2008 и 2009 година е зголемен. Имено, со заострувањето на казнената политика во 2009 година (од минимум една на минимум три години) се забележува намалување на нивниот број. Во однос на кривичните дела против јавниот ред, исто така, во 2015 година се забележува намалување на бројот на сторители за злосторничко здружување, како и за недозволено држење оружје или распрснувачки материјали, а во однос на кривичните дела против човечноста и меѓународното право, зголемен е бројот на криумчарење мигранти.

Бидејќи криминалот е условен од голем број фактори, тешко е да се утврди кои фактори и до кој степен се поврзани со намалувањето, односно зголемувањето на криминалот. Сепак, намаленото или зголеменото присуство е индикатор за тоа дали воопшто инкриминирањето на делата и заострувањето на казнената политика има застрашувачки и одвраќачки ефект врз сторителите и потенцијалните сторители.

Во однос на зголемената кривичноправна заштита на семејното насилство, односно воведувањето потешки облици на основните кривични дела при вршење на семејно насилство, податоците од пријавени кривични дела во Министерството за внатрешни работи за периодот 2008-2011 покажува дека нивниот број се зголемува.¹³ Таквата состојба е индикатор дека, зголемената кривичноправна заштита нема значаен превентивен ефект, иако врз намалувањето, односно зголемувањето на семејното насилство влијаат и други фактори, надвор од казненоправниот систем. На пример, како резултат на кампањите за охрабрување на жртвите да го пријават семејното насилство, бројот на пријавени дела може да биде зголемен.

---

¹³ Особено се зголемува бројот на поплаките за семејно насилство, Национална стратегија за спречување и заштита од семејно насилство 2012-2015, Министерство за труд и социјална политика

4.2. Состојбата со осудени лица и со изречени кривични санкции во Република Македонија

Казненоправниот систем постои и функционира под претпоставка дека изрекувањето на кривичните санкции ќе ја остварат својата цел: изречената казна да го застраши и одврати конкретниот сторител од повторно извршување кривично дело и да ги застраши и одврати и другите потенцијални сторители од криминал. Покрај наведениот *концепт на застрашување*, сторителите се казнуваат, односно им се изрекуваат казни затвор, за *во периодот на затворање, да се онеспособат* да вршат кривични дела (*концепт на онеспособување*). Според него, колку подолго сторителите се затвораат, толку подолго општеството е заштитено од криминал. Или со други зборови, колку подолго сторителите се затвораат, толку подолго се отстранети ризиците и опасноста од извршување кривични дела.

Во таа насока движењето и стапката на бројот на осудени лица во една земја се индикатори за многу состојби. Тие се показател за состојбата со криминалот, за ефикасноста на казненоправниот систем во откривање и гонење на сторителите, за строгоста или благоста на судскиот систем како и за остварување на превентивниот ефект на казнувањето. Од друга страна, движењето и стапката на бројот на осудени лица во една земја се индикатори и за остварувањето и ефикасноста на превентивната политика надвор од казненоправниот систем. Меѓутоа, кои фактори и какво влијание имаат врз состојбата со осудените лица треба да бидат предмет на постојани и долгорочни анализи и истражувања. Иако, ниту криминолозите, ниту кривичарите кои се занимаваат со тие прашања не можат да дадат целосни одговори, сепак, законските реформи и градењето политики за сузбивање и превенција на криминалот мора да се засноваат на соодветни научни анализи и знаења.

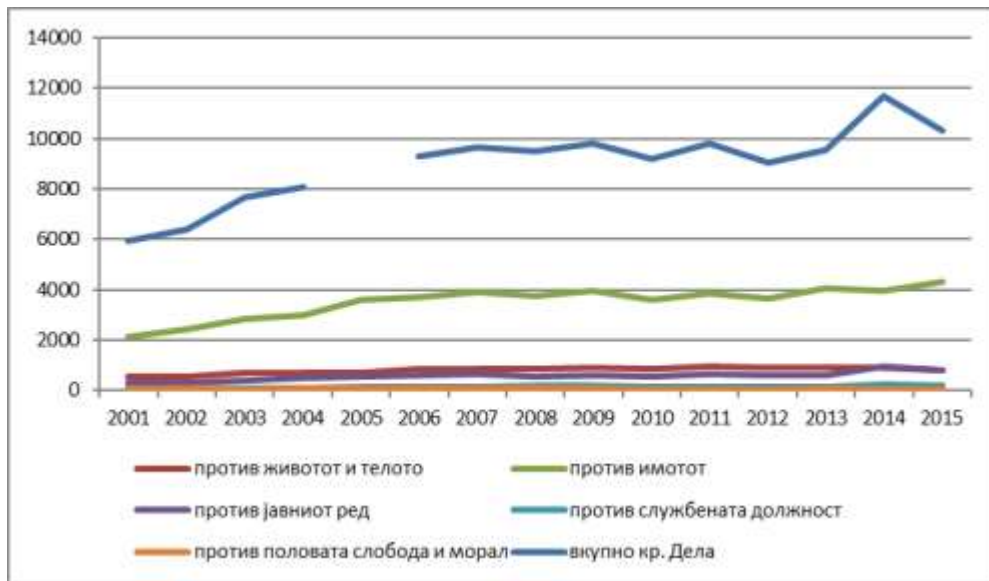
Преку анализа на бројките на осудени лица и на изречени затворски казни во одреден период може да се согледа состојбата со официјално регистрираниот криминал, иако криминалот не е само бројка, а ниту вистинскиот криминал кореспондира со пријавениот поради постоење на темната бројка на криминалот.¹⁴ Во таа смисла, бројот на осудени лица во Република Македонија во период од 15 години (од 2001 до 2015 година) бележи постojано зголемување. Освен кривичните дела против половата слобода и половиот морал, кај кои има мали осцилации, бројот на осудени сторители за делата против имотот, против јавниот ред и против службената должност, во период од 15 години, е двојно, односно тројно зголемен. На пример, во 2001 година се осудени 2.133 сторители, додека во 2015 година 4295 сторители на кривични дела против имотот. Или во 2001 година се осудени 310 сторители, додека во 2015 година 821 сторители за делата против јавниот ред. Тројно повеќе се осудени сторителите за кривични дела против службената должност, односно 66 сторители во 2001 и 201 сторители во 2015 година.

Графикон: Структура на осудени сторители (2001 – 2015)

Извор: Државен завод за статистика на Републик Македонија

---

¹⁴под темна бројка на криминал се подразбира криминалот кој вистински се случил, но не е пријавен, ниту регистриран во органите на кривичен прогон.

Врз основа на наведените показатели може да се констатира дека во период од последните осум години (2007-2015) има благи осцилации во бројот на осудени лица, кој бележи зголемување до 2014 година, за потоа повторно да се намали во 2015 година. Намалениот број осудени лица во 2015 година кореспондира и со намалениот број на пријавени сторители во таа година.

Во однос на изречените санкции, се забележува благо зголемување на казната затвор и на паричната казна во последните пет години, додека намалување на условната осуда. Имајќи предвид дека бројот на осудени лица е намален, а бројот на казни затвор зголемен, може да се заклучи дека примената на казната затвор, споредбено со другите санкции, многу почесто се изрекува во последните години.

Табела: Приказ на осудени полнолетни лица и деца и изречени кривични санкции
Извор: Годишни извештаи за сторители на кривични дела на Државниот завод за статистика

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	%	%	%	%	%	%	%	%
Вкупно	9.503	9.801	9.169	9.810	9.042	9.539	11.683	10.312
Казна затвор	2.430	2.808	2.596	3.020	2.807	3.064	3.507	3.524
	25,6%	28,6%	28,3%	30,1%	31%	32%	30%	34,2%
Условна осуда	4877	4690	4138	4241	3433	3804	5.343	4.401
	51,3%	47,9%	45,1%	43,2%	38%	39,9%	56%	42,%
Парична казна	1849	1960	2109	2223	2423	2400	2.532	2.089
	19,5%	20%	23%	22,7%	26,8%	25,2%	21,7%	20,2%
Осудени деца	715	748	547	722	556	473	461	348
Казна затвор	11	14	9	2	7	/	3	8
ВПД	21	16	15	18	19	12	22	10

Исто така и бројот на *осудени деца сторители*, според статичките податоци се намалува. Меѓутоа, во однос на изречените санкции, во последните пет години се зголемува бројот на изречени затворски казни за деца, за сметка на намален број

упатувања во воспитно поправен дом (ВПД). Тоа укажува дека или почесто се применува казната затвор или дека во последните години се извршуваат тешки кривични дела од страна на деца против кои е неопходно да се изрече казната затвор.

Табела: Приказ на изречена казна затвор според нивната должина

Извор: Годишни извештаи за сторители на кривични дела на Државниот завод за статистика

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
					%	%	%	%	%
До шест месеци	1065	843	1065	997	1230	1206	1148	1372	1276
					40,7%	43%	37,5%	39,1%	36,2%
6 мес. - 2 год.	1201	1197	1299	1199	1386	1226	1421	1403	1491
					45,9%	43,7%	46,4%	40%	42%
2 год. - 5 год.	315	289	351	331	302	271	359	610	606
					10%	9,6%	11,7%	17,4%	17,2%
5 год. - 10 год.	50	79	72	46	74	74	114	97	120
					2,4%	2,6%	3,7%	2,8%	3,4%
10 год. до 15 год.	23	15	19	21	18	27	27	24	24
Над 15 години и дож. затвор	/	7	2	2	10	3	3	1	7
Вкупно	2654	2439	2808	2596	3020	2807	3064	3507	3524

Во однос на *должината на изречената казна затвор*, на ниво на Република Македонија, се забележува зголемување на казната затвор од шест месеци до две години, а во 2014 и 2015 година речиси двојно повеќе е зголемено изрекувањето на казните од две до пет години затвор. На пример, во 2012, односно во 2013 година биле изречени 271, односно 359 казни затвор во траење од две до пет години, додека во 2014 и 2015 тој број изнесува 610, односно 606 изречени казни затвор со таа должина. Исто така, се забележува и зголемување на изречените долготрајни казни затвор од пет до 10 години, а во последната година и бројот на казните над 15 години и доживотниот затвор.

Наведената состојба покажува дека се зголемува должината на изречените казни затвор. Дел од причините за таквата состојба се поради: (1) законското заострување на казнената политика за одредени кривични дела и зголемување на должината на казната затвор, (2) судското заострување на казнената политика, што значи дека судовите при одмерувањето на казните изрекуваат построги казни од дозволеният минимум, и (3) поради зголемувањето на бројот на потешки (квалифицирани) облици на обичните кривични дела за кои се предвидени подолготрајни казни затвор. Утврдувањето на поврзаноста меѓу наведените причини и заострувањето на казнената политика бара подолгорочни и сеопфатни истражувања кои се предизвик за научната и стручната заедница во таа област.

Имајќи ги предвид наведените податоците во однос на зголемувањето на должината на казната затвор, зголемувањето на бројот на пријавени и осудени сторители до 2014 година, како и заострената казнена политика при изрекувањето на кривичните санкции, со право се поставува прашањето: дали казненоправниот систем води казнена политика или политика на казнен прогон? (Арнаудовски, 2011: 42).

Со цел да се согледаат причините и оправданоста на таквите реформи, неопходно е да се постави научен и методолошки пристап при поставувањето и спроведувањето на политиките на инкриминирање, изрекување и заострување на казнената политика, бидејќи тие имаат повеќе заеднички цели: заштита на општеството од криминал, негово намалување и спречување како масовна појава, но и спречување и одвраќање на конкретните и сите потенцијални сторители од извршување кривични дела. Бидејќи казненоправниот систем постои и функционира под претпоставка дека кривичните санкции ќе ја остварат својата цел, нивното пропишување, изрекување и извршување треба да се третира и набљудува низ призмата на специјалната и генералната превенција.

КОРИСТЕНА БИБЛИОГРАФИЈА

- Арнаудовски, Љ. (2007). *Криминологија*, 2-ри Август, Штип.
- Арнаудовски, Љ. (2014). „Казнена политика“, *Македонска Ревиија за казнено право и криминологија*, МРКПП (2014), 35 – 51.
- Аромаа, К. (2014). “Responsible criminal policy/Crime and criminal policy”, *Kriminologijos Studijos* 20014/1, 77 – 85.
- Crawford, A. & Traynoer, P. (2012). “From community-based strategies to early interventions with young people”, *Social Crime Prevention in late Modern Europe. A Comparative Perspectives*, Brussels: VUM Press.
- Garland, D. & Sparks, R. (2000). “Criminology, social theory and the challenge of our times”, *British Journal of Criminology*, 40, 189 - 204.
- Камбовски, В. (2002). *Казнено-правната реформа пред предизвиците на XXI век*, Бато и Дивајн, график центар.
- Owen, T. (2007). “Culture of crime control: through a post-foucauldian lens”, *Internet Journal of Criminology*.
- Nagin S. Daniel (2013). Deterrence in the Twenty-first century: A Review of evidence, Research Showcase, Heinz College Research.
- Paternoster, R. (2010). “How much do we really know about Criminal Deterrence”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 10 (3), 765 - 823.
- Rodriguez, M. Anabela (2003). Criminal Policy: New Challenges, Old ways, достапно на: <http://www.defensesociale.org/revista2003/12.pdf>, 182 – 212.
- Sutherland, E. & Cressey, D. (1978). *Criminology*, tenth edition, J.B. Lippincott Company.
- Тупанчевски, Н. и Кипријановска, Д. (2015). Новата мерка на безбедност во КЗ на РМ „медицинско-фармакалошко лекување, – нејзиниот контекст и импликации, МРКПК, 261 – 280.
- Wikstrom H. Per-Olof (2008). “Deterrence and Deterrence Experiences: Preventing Crime through the Treat of Punishment”, *International Handbook of Penology and criminal justice*, CRC Press, Taylor & Francis Group, 345 - 378.

CRIMINAL SANCTIONS AND CRIME PREVENTION

1.02 Review Article
UDK

Summary

The criminal justice system and criminal law have a protective function that protects citizens and society from crime but also protecting fundamental freedoms and human rights abuse of power. This function is accomplished by applying respresivnite funds from the state and because the criminal justice system is a form of formal crime control, as opposed to preventive policy that can be achieved by preventive measures and activities outside that system. This distinction is understandable for pragmatic reasons and is based on the repressive nature of the measures assumed that they restrict or control certain behaviors and phenomena and discover, prevent and punish the perpetrators. However, when we study the prevention as a broad approach and response to crime, we study the preventive role of the criminal justice system. We do this for the following reasons: the purpose of the criminal justice system is to reduce the volume of crime, and therefore talk about its function in the prevention of crime and the purpose of the sanctions is to prevent criminals (and potential perpetrators) to commit crimes and therefore speak for preventive purposes of criminal sanctions.

Having regard to the foregoing, despite protective and repressive function of the criminal justice system, we labor will put emphasis on the preventive function of criminal sanctions (although the literature often considered role in reducing crime). They can prevent and reduce crime with the impact of the effects of the closure and impairment of offenders, and the effects of special and general deterrence.

Keywords: criminal sanctions, prevention, intimidation, threat, punishment

---

¹⁵ Assistant Professor at the Faculty of Security, Skopje.